

NİLÜFER GÖLE’NİN MODERNİZM YAKLAŞIMI*

HASAN ÇELİK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, h.eymen.celik@gmail.com,
0000-0001-7804-4503

KEMALLEDDİN TAŞ

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
kemaledgedintas@sdu.edu.tr, 0000-0002-0773-8927

Öz

Modernizm, Batı’da gerçekleşen değişimlerin ifadesi olan bir akım olup yaşamda değişimlerin ortaya çıkması “modernlik”, bu sürecin teorik hale gelmesi “modernizm” biçiminde ifade edilmektedir. Modernizm özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan felsefi, sanatsal ve toplumsal bir akım olarak alışılmışın yerine yeniyi koymaya çalışan bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Aydınlanma sürecinde ortaya çıkan düşünce yapılarındaki gelişim bağlamında seküler, hümanist, bilimci, dünyevi, rasyonel, ilerlemeci bir bakış açısı olarak da değerlendirilebilir.

Modernleşme algısı, Nilüfer Göle’nin çalışmalarında genel itibarıyla Türk modernleşmesi özelinde ele alınmakta, yeni bir modernizm yaklaşımı çerçevesinde konu incelenmektedir. Mevcut modernizm anlayışına bir alternatif olarak geleneksel olarak nitelendirilen toplumların gelişimlerinin incelenmesi üzerinde durulmakta ve daha özel bir modernizm ortaya konulabilme durumu tartışılmaktadır. Göle’nin çalışmalarında özellikle modernleşmenin yarattığı ve maruz kaldığı toplumsal sönüşüm Türk modernizmi bağlamında ele alınmakta ve Batı ile taşıdığı farklılıklar ön plana çıkarılmaktadır. Genel olarak çalışmalarında “Batı-dışı modernizm” yaklaşımı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada genel itibarıyla modernizmin temelleri, Nilüfer Göle’nin modernizm yaklaşımı çerçevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Modernlik, Çoğulcu Modernlik, Batı-Dışı Modernlik, Sekülerizm, Küreselleşme.

NİLÜFER GÖLE’S APPROACH OF MODERNISM

Abstract

Modernism is a movement that is the expression of the changes that took place in the West, and the emergence of changes in life is expressed as "modernity", and the theoreticalization of this process is expressed as "modernism". Modernism, especially as a philosophical, artistic and social movement that emerged in the 19th century, can be expressed as an approach that tries to replace the ordinary with the new. It can also be considered as a secular, humanist, scientific, worldly, rational and progressive perspective in the context of the development of thought structures that emerged in the Enlightenment process.

The perception of modernization is generally handled in the works of Nilüfer Göle, in particular Turkish modernization, and the subject is examined within the framework of a new modernism approach. As an alternative to the current understanding of modernism, it focuses on examining the development of societies that are characterized as traditional, and the case of a more specific modernism is discussed. In Göle's works, especially the social decay created and exposed by modernization is discussed in the context of Turkish modernism and its differences with the West are highlighted. In general, the "non-Western modernism" approach draws attention in his works. In this study, the foundations of modernism are generally discussed within the framework of Nilüfer Göle's modernism approach.

Keywords: Alternative Modernity, Pluralist Modernity, Non-Western Modernity, Secularism, Globalization.

* Bu makale, birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yazdığı doktora tezinden türetilmiştir.

1. Giriş

Modernizm, Batı'da gerçekleşen değişimlerin ifadesi olan bir akım olup yaşamda değişimlerin ortaya çıkması "modernlik", bu sürecin teorik hale gelmesi "modernizm" biçiminde ifade edilmektedir. Modernizm özellikle 19. yüzyıl itibarıyla ön plana çıkmaya başlayan sanatsal, felsefi, toplumsal bir akım olmakla birlikte, alışılanın yerine yenisinin konmasına çalışılan bir yaklaşım biçiminde ifade edilebilir. Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan düşünce yapılarındaki gelişim bağlamında seküler, hümanist, bilimci, dünyevi, rasyonel, ilerlemeci bir bakış açısı olarak da değerlendirilebilir.

Modernleşme, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş sürecini de başlatmıştır. Üretim alanında kapasitenin yükselmesi, üretim biçimlerinde ortaya çıkan değişiklikler, küreselleşmenin dünyada her yönden her alanı etkisi altına alması ve sınırları ortadan kaldırması gibi nedenlerle tüketim biçimleri de değişmiştir. Bu açıdan modernizm şöyle tanımlanabilir: "*Aydınlanma felsefesi ile ortaya çıkan, bireyleri içinde buldukları geri kalmışlıktan, bağınazlıktan kurtarmayı amaç edinen, uygarlığın sanayileşme ile maruz kaldığı siyasi, finansal ve toplumsal medeniyetin dönüşümüdür.*" Modernite dinamikleri üzerine inşa edilen modernizm ideolojik bir yaklaşımdan ziyade sanatsal ve felsefi bir akım olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2014: 14).

Modernleşme algısı, Nilüfer Göle'nin çalışmalarında genel itibarıyla Türk modernleşmesi özelinde ele alınmakta, yeni bir modernizm yaklaşımı çerçevesinde konu incelenmektedir. Mevcut modernizm anlayışına bir alternatif olarak geleneksel olarak nitelendirilen toplumların gelişimlerinin incelenmesi üzerinde durulmakta ve daha özel bir modernizm ortaya konulabilme durumu tartışılmaktadır. Göle'nin çalışmalarında özellikle modernleşmenin yarattığı ve maruz kaldığı toplumsal sönüşüm Türk modernizmi bağlamında ele alınmakta ve Batı ile taşıdığı farklılıklar ön plana çıkarılmaktadır. Genel olarak çalışmalarında "Batı dışı modernizm" yaklaşımı dikkat çekmektedir.

Göle'ye göre modernlik, postmodernizmle birlikte kullanmaya başladığımız bir kavram olup daha önce "çağdaşlık" kelimesi kullanılmaktadır. Bu yeni kelime ile "modernlik" ve "çağdaşlık" arasında bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle siyasi Türkiye gündeminde çağdaşlık kavramı "ilericilik, laiklik" anlamında kullanım alanı bulmuştur (Göle, 1995: 108).

Bu çalışmada genel itibarıyla modernizmin temelleri, Nilüfer Göle'nin modernizm yaklaşımı çerçevesinde ele alınmaktadır.

2. Modernizm

Modernizm, köklü kültürel yapıların ortadan kalktığı her şeyin ilerlediği, değiştiği bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde mevcut olan geleneksel yaşam, kültürel unsurların muhafazası, sanat ve estetiğin anlaşılması, bireye odaklı yaklaşımlar yerine bilimsel ilerlemeler, akılcı tutumlar ve bireyden topluma yönetim yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Bu nedenle modernizm hem bilimsel ilerlemelerin hem de toplumsal yapıya yönelik akılcı yaklaşımların mantıksal olarak oluşmaya başladığı dönem olmuştur.

Modern bilim net gerçeklerin elde edilmesi amacıyla kurulmuş, ideal toplum tasarımı ile birleşmiş olması sebebiyle modernist yaklaşımda toplum bir "tasarım"

olarak nitelendirilmiştir. Bu tasarım dâhilinde tarihsel süreç daimi bir ilerlemeye ve mükemmelliğe doğru yönelmiş olarak yorumlanmaktadır. Modernleşme sürecinde tarihsel tortular geride bırakılmakta, bilim ve aklın süzgecinden geçirilen veriler bir aydınlanma olanağı sunmaktadır. Giddens (1998: 15) tarafından ifade edildiğine göre evrimsel tarih yaklaşımı, insanlığa ait olaylar bütünü bir “olaylar dizisi” olarak izah etmektedir. Bu bakımdan evrimsel yaklaşımlar bir müdahale ya da düzenleme biçimi olarak “meta anlatılar”ın temsilcisidir (Gültekin, 2007: 82-83).

Modernizmin temelleri 17-18. yüzyıllarda atılmış ve bu kavram 20. yüzyıl ortalarına kadar yaşamın her alanında kullanılmıştır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 33). “Modernus” kelimesi Latince bir kavram olup ilk kez 5. yüzyılda “*dinsizliğin reddedilmesi (paganizm)*” anlamında Hıristiyan toplumlara işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Rönesans dönemi aydınları devlet ile modern-antik toplum arasında bir ayırım yapmış, bu kelimenin taşıdığı anlamı daha genel bağlamda kullanmışlardır. Buna göre modern toplum yapısı, bir Batı toplum yapısıdır. İlkel (antik) toplum ise Batı dışında yer alan toplum yapısıdır. Aydınlanma Çağ’ında ise bu kelime aynı anlamda olmakla beraber çok daha genel ve yaygın bir anlam da kazanmıştır (Birkök, 1998: 528).

Weber’e göre modernizm, Doğu toplumları için bir sorun olup bu toplumlar Batılı olabilmeli, bunun için çaba göstermelidir (Weber, 1997: 23). Modernizm öncesi dönemde sanat alanında realizm akımı varlığın olduğu gibi yansıtılması düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkmış olup yansımacılık kişisellikten uzak, objektif bir biçimde değerlendirilmiştir. Bilimde pozitivistimin hâkim olduğu bu dönemde, insani katkıların pasif olarak bir şeyi olduğu gibi yansıtmanın ötesinde olduğu fark edilmiştir. Buna göre varlıkların formları haricinde objektif yansıtma ile görülemeyecek anlamları da olabilmektedir. Modernizm bu aşamada realizme bir tepki olarak ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Esasında modernizmin kökeninin sembolizm, naturalizm, fütürizm, ekspresyonizm, kübizm, yapısalcılık, sürrealizm gibi birçok akımdan oluştuğu düşünülmektedir (Pinkney, 1993: 389). Ortaya çıkan her yeni akımın daha önceki akımlardan beslenerek ortaya çıktığı ve geliştiği dikkate alınırca bu düşüncenin kabul görmesi anlaşılabilir.

Modernizm, estetik algısının yanında siyasi gelişmeler ve sosyal unsurlardan da etkilenmektedir. Ancak modernizmin insani yönden ciddi sorunlar yarattığı, toplumu zayıflattığı düşünülmekte ve bu dönem hem sanatçılar hem de araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir. Modern sanat, kopukluğun, soyutlanmanın ve insan yalnızlığının bir anıtı olarak değerlendirilmektedir (Birkök, 1998: 528).

Modernleşme sosyal yönden ele alındığında toplumsal yapıda teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak kompleksleşme söz konusudur. Realizm her alanda reddedilmekte, rasyonel bir yaklaşımla toplum yeniden inşa edilmektedir. Davranış biçimleri inanca dayalı, geleneksel ya da duygu temelli değildir, esas olan mantık ilişkisidir.

Bu dönemde sosyal ve kültürel değişimin iki sebebi vardır; bunlardan ilki sosyal mobilitenin artmasıdır. Sosyal, psikolojik ve ekonomik özellikler hızla değişmekte ve bu sebeple sosyalleşme çok daha yeni bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleşmektedir. İkinci nedense, genel rolden uzman role geçiş şeklinde sosyal bir değişim meydana gelmesidir (Birkök, 1998: 529).

Modernleşme ya da modernizm, başlangıç aşamasında Batılılaşma anlamında kullanılmıştır. Günlük yaşamın rutin bir hale gelmesi, yaşam biçimlerinin değişerek daha fazla bireyselleşmesi, dini değerlere yönelik inancın zayıflaması, üst düzey bir kentleşme olgusunun ortaya çıkması, yaşamın her alanında bilim ve teknolojinin kullanılabilir hale gelmesi, ekonomik yaşamda kapitalizmin süreklilik göstermesi süreci

olarak ifade edilebilir. Bu bakış açısı, yaşamın her alanında modernizmin mevcut olduğunun da göstergesidir. Geçmişin yerine yerleştirilen modernizm, alışılan haricinde farklı ve yeni bir dünya algısı meydana getirerek modern toplumları karakterize etmekte, geleneklere, adetlere, alışkanlıklara, beklentilere, inançlara bağlı olmadan yeni bir toplum modeli ortaya koymaktadır.

Modernizm aynı zamanda Batı'da yer alan modern ülkelerin finansal, kültürel, teknolojik, toplumsal ve siyasi özelliklerinin az gelişmiş ülkelere dayatılması için de bir araç konumunda, çok yönlü bir yapıya sahiptir. Kırılmaz ve Ayparçası (2016: 34) tarafından ifade edildiği gibi söz konusu kavram, dünya karşısında yerleşmiş olan belli tutumların insan müdahalesine açık bir hale getirilmesini sağlayan bir dünya görüşünü; finansal kurumların karmaşık bir yapı kazanmasını gerekli gören, özellikle de sanayi alanındaki üretim ve Pazar ekonomisini dayatmakta olan, ulus-devlet ve kitleleri bu yönde harekete zorlayan, temsiliyeti yüksek bir yapıyı da meydana getirmektedir. Bu çerçevede modernizm, yeni bir form oluşturmakta olup bu yeni formda toplumsal dinamikler aktifleştirilmektedir.

Avrupa'da modernizme geçiş dört temel devrim ve bu devrimlerin etkileri sonucunda meydana gelmiştir (Küçük: 1994: 17-22):

- *Bilimsel Devrim*: Newton'un başlattığı, direkt olarak yaratıcı ve melekler tarafından yönetilen, yaratıcının ihtişamını yansıtan doğa anlayışından, kendi düzenlemesini yapan ve matematiksel denklemler kullanılarak çözümlenebilecek bir doğa yaklaşımına geçiştir.
- *Siyasal Devrim*: İktidar kaynağının yaratıcıdan ziyade halka dayandığının, halkın rızasının iktidarın meşruiyetinde belirleyici olduğunun ortaya konması sürecidir.
- *Kültürel Devrim*: Aydınlanma ile (İngiltere'de *Enlightenment*, Almanya'da *Aufklärung*, Fransa'da *Eclaircissement* ya da *Lumiere le sieclede*) aklın üstün olduğunun kabulünü, toplumsal hayatın temelinde akılcı ilkeler bulunması gerektiğini ve dinin, yaşamda küçük bir alana indirgenmesinin ifadesidir.
- *Sanayi Devrimi*: Coğrafi alanda gerçekleşen keşifler sonucunda gelişme gösteren ticaret ile birikmeye başlayan sermayenin, bilimsel alanda gerçekleşen keşiflerle beraber endüstriyel üretime aktarımıdır. Üretim tekniklerinin hızlı bir biçimde gelişmesiyle birlikte yaşam standartları ve üretim ile ilişkileri değişiklik göstermiştir.

3. Modernizmin Eleştirisi

Modernizmle birlikte ortaya çıkan değerler arasında sekülerizm, bireyselleşme, akılcılık, kentleşme, pozitivizm, bürokrasi, sanayileşme, ulus devlet ve demokrasi yer almaktadır. Modernizm, farklılaşma için zemin oluşturan akla ve aklın yaratıcılığına vurgu yapmaktadır ve bunun yanı sıra siyasi ve toplumsal yapıda homojen, birleştirici, tekil ve bütünleştirici politikaların bulunmasını da gerekli görmektedir. Coğrafi keşifler sonunda yeni uygarlıkların ve yeni toprakların bulunması ile Avrupa'da bir uyanış gerçekleşmiş, yüzyıllar boyunca kendini esaret altına almış olan kiliseye "Reform" ile meydan okunmuş, aydınlanmada rol alan düşünürlerin öncülüğünde akıl keşfedilmiş ve ardından Sanayi Devrimi'ne öncülük edilmiştir. Halk, kendi için iyi olanı seçebilme özgürlüğüne ve yeteneğine sahip insanlardan oluştuğunda akla dayalı düşüncenin bir getirisi olarak siyasi meşruiyetin tek dayanağına dönüşmektedir. Böylelikle anayasa devletinin ve temsili demokrasinin de zemini inşa edilmektedir (Aslan, 2011: 11). Modernlik Batı tarafından bir devrim olarak nitelendirilmiş ve uygulanmıştır. Buna göre akıl tarafından kabul edilen bir kazanım söz konusu değildir ve bilimsel açıdan

kanıtlanamayan bütün inançlar, siyasi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini yeniden başa (*tabula rasa*) alır (Touraine, 2002: 25).

Avrupa'da toplumsal ve tarihsel dinamikler çerçevesinde gerçekleşen modernite, daha sonrada küreselleşmiş ve dünya genelinde ulaşılmak istenen bir ideal/amaç haline gelmiştir. Modernizm olgusu, toplumsal ve tarihsel yapının içsel bir uzantısı olmaktan ziyade toplumsal düşünce ve pratikler dışında kalan yabancı bir olgu olarak da sorgulanmaktadır (Göle, 1998: 65).

Modernizm ile birlikte birey sorgulayıcı ve eleştirel yapının ötesine geçmiş görünmektedir. Bu da modernizmin gittikçe sertleşen bir ideolojiye sahip olmasına yol açmıştır. Söz konusu değişim özellikle otorite ve iktidar çerçevesinde şekillenmiştir. Modern algının merkezinde bulunan Batı medeniyetinin tek temsilcisi olmasına yönelik modernizme önemli bir eleştiri de gerçekleşmiştir. Modernizm sebebiyle ortaya çıkan ötekileştirme Doğu ve Batı arasında bir ayrıma yol açarak geleneksel ve modern arasında da bir ayrıma neden olmuş, Batı kültürlerinin yok sayılması da bir başka boyut olarak ortaya çıkmıştır.

Modernizmin kavramsal hale getirilmesi ve eleştirilmesi açısından dönüşüm akıl kavramı üzerinden başlamıştır. Akıl algısı birey üzerinden gerçekleşmiş ve bir başlangıç noktası meydana getirmiştir (Yıldırım, 2015: 4). Bu çerçevede Touraine'in (2005: 38) nitelemesi ile modernizme yönelik ilk eleştiri, kendisi de modernist olan J.J. Rousseau tarafından dile getirilmiştir. Rousseau, modernleşmenin sanat ve bilimde gerçekleştirdiği gelişmelerin insanlar arasındaki eşitliği azalttığını ifade etmektedir. Ona göre eşitsizlik ile mücadele edilmelidir çünkü aynı zamanda gelenek ve ahlakta da yozlaşmalar söz konusudur. Bu süreçte dostluk, güven ve samimiyyetin yerini korku, şüphe, soğukluk, çekingenlik almıştır. Sanat ve bilim dalları iyi yönlerini yitirmeye başlamıştır. Bireye verilen önem ve değer azalmış, hayat ve sosyal ilişkilerde insanıyet yitirilmiştir.

Aydınlanma ve ardından da modernizme yönelik en tutarlı ve sistemli eleştiriler, Frankfurt Okulu filozofları tarafından yapılmıştır. Bu okulun önde gelen düşünürleri arasında yer alan M. Horkheimer ile T.W. Adorno kaleme aldıkları "*Aydınlanma Diyalektiği*" isimli kitapları ile modernizme ait kültürel ve felsefi temellere karşı çıkmışlardır (Tarhan, 2010: 61).

Eleştirenlere göre aydınlanma kendine zarar vermeyi sürdürmektedir ve gittikçe totaliter bir hal almaktadır. Horkheimer, "*Akıl Tutulması*" isimli eserinde filozoflar tarafından akıl adına dine saldırıldığını; ancak nihayetinde saldırılan olgunun, kendi çabaları için güç sağlayan nesnel akıl ve metafiziğin oluşmasına yol açtığını ifade etmektedir (Horkheimer, 1998: 65).

Postmodernistler ise modernizm eleştirilerinin bir başka boyutunu meydana getirmektedir. Bu alanda yapılan eleştiriler daha çok modernizmin tekilliği üzerinden gerçekleşmektedir. François Baudrillard, Jean-François Lyotard, Jacques Derrida ve Zygmunt Bauman gibi postmodern araştırmacılar, farklılıkları ve çoğulluğu tekillik ve kimliklerin önüne almaktadır. Onlara göre, "*hakikatin, adaletin, demokrasinin tek bir versiyonu yoktur ve tabi ki, toplumlarda tek bir inanç sistemi olması için de herhangi bir istek yoktur*" (Baudrillard, 2008). Ayrıca postmodernistlerin modernizmle birlikte gelişme gösteren kavram ve kurumları yapısal olarak bozmak, değiştirmek amacı taşıdıkları ifade edilmektedir (Vergin, 2008: 310).

Modernizme yönelik sert eleştirilerde bulunan postmodernizmin çerçevesini de bu yeni akımın çerçevesi meydana getirmiştir. Modernizm süreci bütün karşı çıkış ve eleştirilere rağmen dönüşümünü sürdürmüştür. Dünya genelinde toplumsal dinamiklerin, toplumsal yaşam biçimlerinin, değişen şartların, finansal ilişkilerin,

sosyal ve siyasi dönüşümlerin aynı zaman diliminde fakat farklı hızla gerçekleştiği bu süreçte ortaya çıkmıştır. Bazı toplumlarda modernleşme süreci aşamaları tamamlanırken bazı toplumlarda bir değişim süreci yeni başlamaktadır. Ortaya çıkan evrimle, modernizmin kendi varlığının yeniden üretimini sağlamaya çalıştığı postmodernizm süreci olmuştur denebilir.

Modern birey “yalnız”dır ve bu nedenle kendisini öyle hissettiği için ciddi bir varoluşsal kaygı taşımaktadır. Modern bireyciliğin sonucunda bir başka bireye karşı duyduğu sorumluluk hissini yitirmiş olan insanlar birbirlerine karşı kopuk ve kayıtsız haldedir. Modernizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan “benlik duygusunun büyümesi” sonucunda kendine güven duygusundaki aşırı artış, tam savunmasızlık halinin yarattığı acizlik hissini sebep olduğu paranoya ile sürekli bir değişim halindedir (Barışan, 2012: 39).

Modernizm, yapıcı yönüyle birlikte bir sorunlar silsilesi meydana getirmiştir. Geleneksel alanda tahribat yaratması, teknolojik gelişimlerle yaşamın her boyutuna dâhil olması bu sorunların temeli olarak ifade edilebilir. Ancak temel sorunlardan bir tanesi de modernizmin yapıcı olarak görünen yönünün esasında tahribata yol açan temel etken olmasıdır. Her şeyden önce, sorunların modernizm temelinden meydana gelmesi, modernliğin yapıcılığını tartışmalı ve eleştiriye açık hale getirmektedir. Modernizm, yapıcı olduğu ifade edilen yönlerine rağmen bireyin ruhsal durumda büyük oranda yıkıcı etkiye sahiptir (Barışan, 2012: 40). Bu noktada modernizm ile ahlakın çöküntüye uğradığı ve kötülüğün meşru hale geldiği ifade edilebilir. Bu durum, bireyin seçim özgürlüğüne yapılan aşırı vurgunun bir sonucudur.

Modern toplumda ahlaki yönden bir bunalımın mevcut olması da modernizme yönelik tartışmaların temel konularından biridir. Poole’e göre modernizmde ahlak sorunu modernitenin bir çıkmazıdır ve bunun nedeni ahlaki bilgi olanağını dışlayan bir bilgi anlayışı konmasıdır. Poole’e göre modernizmle birlikte oluşan ahlak, rasyonel inanç konusu değil öznel bir kanaat meselesidir ve bu nedenle olanaksız bir pratik halini almıştır (Barışan, 2012: 41).

Modernizmle ilgili temel sorun, modernizmde bulunan temel düşüncenin rasyonel olanla inancın ayrı olması zannıdır. Yeni bir toplumsal model olarak anlamlandırılan modernizm, bir toplumu meydana getirecek temel kurumlarda bile yozlaşmalara ve tehditlere yol açmıştır denebilir.

Günümüzde toplumsal dönüşüm çerçevesinde modernizmin de yapıcı olabileceğine yönelik bakış açıları söz konusu olsa da genel itibarıyla modernizme yönelik eleştiri ve tartışmalar devam etmektedir.

4. Nilüfer Göle’de Modernlik Algısı

Ülkemizde tanınan sosyologlar arasında yer alan Nilüfer Göle, çalışmalarında Türk toplumsal gerçekliğini izah etmeye çalışmıştır. Kendine has bir yaklaşımı olan Göle’nin fikirlerinin anlaşılması için çalışmalarının doğru biçimde tahlil edilmesi gerekmektedir. Göle, toplumu açıklarken bireyden hareketle tarihsel süreç içinde toplumu incelemiştir, bu bağlamda toplumsal olguları birbirleri ile ilişkili bir çerçevede ele almıştır. Çalışmalarında toplumda yer alan bütün tabakaları ele almaya çalışmış, nedensel ilişkileri önemsemiştir, sosyal yapının iç içe geçmiş ve karmaşık yapısını araştırmalarında irdelemiştir.

Nilüfer Göle, yaptığı çalışmalarda modernizmi de irdelemiştir. Özellikle de yerel modernlik alanında Göle’nin çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Onun modernlik algısı “Batı dışı modernlik” olarak ifade edilmektedir. Çalışmalarında genel itibarıyla Türk modernleşmesi üzerinde durmakta ve modernleşme algısına bir alternatif oluşturma konusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Modernliği yeni bir yaklaşımla ele

almak istemektedir. Hâkim konumdaki 'yeni', toplumsal yapı yerine alışlagelmiş geleneksel toplum yapısında kendine has bir modernlik oluşturulup oluşturulamayacağını tartışmaktadır.

Örneğin Türk modernleşmesinin gerçekleşmesi için ne gibi bir dönüşüm sürecinden geçtiğini, bu süreçte hangi aktörlerin etkisi olduğunu ve bu süreç sonucunda ortaya çıkan modernleşmenin Batı modernizminden farklarını anlamaya çalışır. Çalışmalarına bir zemin oluşturabilmek için Batı dışı modernliği teorik yönden ele almaya çalışır. Göle tarafından ifade edilen Batı dışı modernlik olgusunun izahından önce, Göle'nin modernlikle neyi kastettiğinin ortaya konması gerekmektedir (Yücedağ, 2010: 70).

Göle'ye göre modernlik Sanayi Devrimi, Aydınlanma, bireysellik, eşitlik, laiklik gibi Batılı değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Ona göre modernliğin Batı temelli olması Batı dışındaki toplumların modernleşme konusunda Batı'yı takip etmesi algısı yaratmıştır. Bu yaklaşım, modernliğin evrenselliğinden ileri gelmektedir. Ancak Göle'ye göre modernlik tartışmalarında modernlik kendi kendini dönüştürmüş, evrensel ve katı söylemleri yeniden biçimlendirmek durumunda kalmıştır. Modernleşme ile modernlik arasında bir ayırım yapan Göle, bu ayrımı şöyle ifade etmektedir (Göle, 2000: 162):

“Modernlik, evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise, farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Başka bir deyişle, modernleşme zaten kendi içinde çoğuldur, diye düşünebiliriz. Fransa'nın Jakoben sanayi modernleşmesi ile İngiltere'nin piyasa ekonomisine dayalı liberal modernleşme modelleri farklılık taşımaktadır.”

Göle, Batı'nın modernizmine karşı Batı dışı modernliği kullanmış ve bu yaklaşımın temelini oluştururken “alternatif modernlik” üzerinde durmuştur. Alternatif modernlik ile kastedilen Batı dışında kalan yerlerde Batı'ya alternatif bir modernlik yaklaşımı ortaya konmasıdır. Her ne kadar bu modernlik biçiminde Batı referans alınmış ise de bu yaklaşımda modernliğin tanımlaması ve deneyimlerinin değiştirilebileceği ifade edilmektedir. Göle'ye göre (2004; akt. Yücedağ, 2010; 72): *“Modernliğin tanımını değiştirebilecek olan yeni deneyimlerin varlığını varsaymaktadır. Alternatif modernlik, farklı kültürel güzergâhlarla yetinmeyip, fark yaratma, var olan modernlik modelini aşma sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeniliğin taşıyıcılığını yapabilir.”* Konu ile ilgili olarak Göle şu ifadelerle de yer vermektedir (Göle, 2012: 161-162):

“Çoğulcu modernlik, alternatif modernlikler, yerel modernlik ya da benim kavramsallaştırmaya çalıştığım gibi Batı-dışı modernlik kavramı, değişen modernlik deneyimi ve tanımı üzerine, farklı coğrafya ve kültürlerin konumundan bakarak yeniden düşünme uğraşısının bir parçasıdır. Bu uğraş aynı zamanda sosyal bilimlerin üzerine temellendiği görme ve anlatım biçimlerini sorgulamaktadır. Modernliğin kültürler üstü tek tip bir gelişme eğrisi olduğu inancı ile evrensel yasaları bulmayı hedefleyen bilim anlayışı birlikte gelişmişlerdir. Tek güzergâhlı, kültür dışı modernlik anlayışı ile evrenselci felsefe ve Avrupa merkezli pozitivist sosyal bilim anlayışı birbirlerine tekabül etmişlerdir. Bugün modernliğin kavramsallaştırılmasına ilişkin eleştiriler sosyal bilimi temellendiren düşüncelerin, varsayımların, kuramların da sorgulanmasına yol açmaktadır. Sosyal bilim analizleri, modernlik olgusunu, homojenleştiren, tek merkezli bir güç olarak görmekle yetinmeyerek, merkezkaç güçleri, farklılıkları anlamaya yönelmektedirler. Bilim anlayışı da bu değişime eşlik etmekte ve evrenselci ve mekân-dışı nesnel bilim anlayışını geride bırakarak kültür ve bağlam içinden konuşmaya öncelik vermektedir.”

Ancak alternatif modernlik anlamsal bakımdan bazı eksikliklere sahip olup toplu bir değişim arzusuna yol açabilecek potansiyele sahiptir. Göle'nin ifade ettiğine göre (2000: 163); “*Daha siyasi, istence bağlı, gönüllü bir değişim modelini akla getirmektedir. Hâlbuki modernlik olgusu siyasi aksiyona tabi olmayan daha karmaşık, çok aktörlü ve melezlenmeyle gelişen bir serüvendir. Öte yandan, alternatif kavramı ‘otantik’ bir farklılık aratışını da beraberinde getireceği ölçüde zorlayıcı, dayatıcı fikir ve eylemleri de beraberinde getirebilir.*”

Yukarıdaki alıntıda da söz edildiği gibi Göle'nin üzerinde durduğu bir başka kavram ise “yerel modernlik”tir. Yerel modernlik, yerel pratikler üzerinden modernlik algılanması olarak ifade edilebilir. Göle'ye göre (2002: 58-59), yerel modernlik ile ilgili kavramsallaştırma Batı merkezlik modernlik algılamasından ayrılıp ötekine, çevreye, tikel pratiklere yönelmekte ve daha önce sosyal bilimler tarafından anlaşılmamış, kavramsal hale getirilmemiş bir alana taşınmaktadır.

Yerel modernlikte toplumların mikro özellikleri öne çıkmakta ve modernlik yerel değerlerle harmanlanmaktadır. Göle'ye göre yerel modernizm (2009: 81-82), “*Batı-dışı ülkelerdeki modernitenin yerli niteliğini ifade eder. Bu kavram, modernitenin bu ülkelerin tarihinin, tahayyülünün, toplumsal pratiğinin dışında kalan bir olgu olmadığını varsayar. Daha şiddetli, yolundan sapmış, bozulmuş modernite biçimlerini veya sadece Batılı olmayan bir bağlamda modernitenin sahipleniş tarzlarını incelemeyi önerir.*”

İçinde çoğulcu, alternatif, yerel, Batı dışı gibi kavramlar bulunan yeni modernlik yaklaşımları ya da bir başka deyişle *alt modernlikler*, Batı modernizmine karşı bir meydan okuma olarak nitelendirilmektedir. Modernizmle unutulmuş çoğulcu yönler bu yaklaşımla yeniden gündeme taşınmaktadır. “*Modernlik şu anda Batı'nın dışındaki çeşitli ortamlarda yeniden sahiplenildiği, reddedildiği, bozulduğu ya da sadece yeniden şekillendirildiği ve üretildiği haliyle, yerleşik analiz kurallarına hem tarihsel hem entelektüel bir itiraz noktası oluşturuyor. Batı'yı merkez konumundan çıkarmak, modernlik üzerine kenardan, Batı-dışı bir perspektifle düşünmek, modernitenin sınırlarını açığa çıkarabilir, yeni kavramsallaştırmalar üretebilir ve modernliğe ilişkin önemli sorular ortaya koyabilir*” (Göle, 2000: 134).

Göle, yerel modernliği eleştirmiştir. Ona göre modernliğin yerel çerçevede ele alınması Batı temelli sistemin ilerisine geçilememesidir. Bu da bilginin yerelde sınırlı kalması ve içine kapanması anlamına gelir. Yerellik son derece sınırlı ve kültürle bağlantılı ise modernlik de o kadar köklerinden uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir (Göle, 2009: 82). Ona göre modernlik ve akışkanlık bir etkileşim halinde olup yerel modernlik algısı akışkanlığı reddedecektir.

Göle'ye göre Batı modernizmi dışında kalan alternatif modernizmin kavramsal hale getirilmesi iki iddiaya dayanmaktadır. Bunlardan ilki modernliğin, ikincisi ise bilginin yeniden üretilmesidir (Göle, 2000: 159). Bilgi, iktidar ilişkilerine bağımlıdır. İktidar ile bilgi arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Bu durum ve ilişkinin anlaşılması, modernizmde Batı dışı toplumlar arasında mevcut olan ilişkinin niteliğinde belirleyici olmuştur. Bilgi-iktidar ilişkisi medeniyet kavramının da temelini inşa etmiştir. Medeniyet kavramı çerçevesinde Batı'nın tarihsel üstünlüğünün modernleşmeyi ortaya çıkardığı ifade edilmektedir (Göle, 2002: 56).

Batı'nın tarihsel üstünlüğüne yönelik kaygı, Batı dışı toplumlar için Batı'yı çok daha ileri olarak yansıtmıştır. Kültür ve medeniyet kavramları farklı anlamları karşılar hale gelmiştir. Örneğin Almanya'da kültür kavramı kendine özgü olanı açıklarken İngiltere'de “medeniyet” kavramı daha evrensel bir yaklaşıma sahiptir. Medeniyet bir idealdir ve ona erişilmelidir (Yücedağ, 2010: 74).

Medeniyet genel itibarıyla Batı ile aynı dönemde var olan ancak Batı'dan daha geri olduğu düşünülen toplumların ayırımı için kullanılmıştır. Ayrıca Batı'nın üstün olduğuna atıfla Batı'nın kültürel modelini evrenselleştirmeye çalışmaktadır.

Göle, modernliği Doğu toplumlarının perspektifinden ele almış, Batı dışı modernlik yaklaşımının doğrudan ele alınması yerine daha derinlemesine Batı'nın dışından modernliği açıklamak istemiştir. Bu çaba ile temel olarak amaçladığı, modernliğin Batı ile bağlarının kopmaya başlaması, modernlikte temel unsurların Batı dışındaki toplumlar tarafından tekrar yorumlanmasıdır. Göle'ye göre modernliğin doğru okunması için Batı dışında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Göle, 2003: 91). Ona göre Batı dışında bir modernlik üretilebilmesi için Batı merkezli teorilerin değişmesi gerekmektedir. Böylelikle farklı bakış açıları için bir zemin hazırlanabilecektir.

Sonuç

Nilüfer Göle, modernizme yönelik bakış açısına yeni bir boyut kazandırmıştır. Batı dışı modernlik olarak ifade edilen bu görüş çerçevesinde çalışmalarını şekillendirmiştir. Kendisinden önce ortaya atılan teoriler üzerinde çalışarak geliştirdiği Batı dışı modernlik bağlamında Göle, Batı dışındaki toplumlarda modernlik algısı, modernliğin gelişimine dikkat çekmiştir. Daha önce M. Levy, S. N. Eisenstadt, B. Moore gibi düşünürler tarafından ele alınan çoğul modernlik yaklaşımı üzerinden kavramı yeniden biçimlendirmiştir. Bu çerçevede göle, alternatif modernlik, yerel modernlik, çoğul modernlik gibi yaklaşımları yeniden yorumlamış ve Batı dışı modernlik kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Küreselleşme ile birlikte küresel modernlik algısının zayıflaması, Göle'yi bu yaklaşıma itmiştir. Batı dışı modernlik çerçevesinde hem Batı'daki modernizm algısı referans alınmış hem de Batı'nın dışındaki toplumlarda modernliğin gelişimi ele alınmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Batı dışı modernlik ile Göle, alternatif ve yerel bir modernlik incelemesinde bulunmuş, bunun mümkün olabildiğini değerlendirmiştir.

Göle'ye göre modernlik gelenekten ayrı düşünülmemelidir. Gelenek kabul edilebilirliği kadar modernleşmeyi sağlayacaktır. Çünkü toplum, çok katmanlı, değişken, farklılıklara ve benzerliklere sahip olan ilişkiler bütünüdür ve bütün bunlar da geleneklerin devamında ortaya çıkmaktadır.

Batı dışı, özellikle de Müslüman toplumlarda modernleşme ile birlikte meydana gelen modernleşme sürecinde meydana gelen kültürel ve toplumsal olguları yeniden okuyan Göle, çalışmalarında toplumlarda modernlikle birlikte gelişme gösteren değişimleri, tepkileri ve gelişmeleri ele almış; bunları modernliğin –tam aksi gibi görünse de- bir parçası olarak değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan, G. (2011). Ortaçağdan Günümüze "Modernite": Doğuşu ve Doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 10-26.
- Barışan, C. (2012). Modernite Tartışmalarına Alternatif Bir Yaklaşım: Modern Aklın Eleştirisi ve Geleneksel Düşünce. *İnsan ve Toplum*, 2(4), 35-63.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*, (Çev.). Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Birkök, C. (1998). Modernizmden Postmodernizme: Yeni Problemler. *Yeni Türkiye*, 4, 525-536.

- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev.). Ersin Kuşdili, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (1995). *İslami Hareketler ve Postmodernizm. I. İslam Düşüncesi Sempozyumu Bildiriler- Tartışmalar*, Trabzon: Beyan Yayınları.(107-116).
- Göle, N. (1998). *Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Ders*. Ankara: *Doğu Batı Yayınları*, 1(2), 65-73.
- Göle, N. (2000). *Melez Desenler*, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul.
- Göle, N. (2002). *Batı Dışı Modernlik Kavramı Üzerine, Modernleşme ve Batılılık içinde*, 3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2003). *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, (Haz.). Zafer Özcan, İstanbul: Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Göle, N. (2004). *Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık içinde*, (Ed.). Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2009). *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, (Çev.). Ali Berktay, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2012). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gültekin, M. (2007). *Charles Baudelaire ve Modernizm. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 82-94.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması*, (Çev.). Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kırılmaz, H. Ayparçası, F. (2016). *Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. İnsan ve İnsan*, 3(8), 32-58.
- Küçük, M., (1994). *Modernite Versus Postmodernite*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Pinkney. (1993). *Modernism and Postmodernism. The Blackwell Dictionary of Twentieth - Century Social Thought*. W. Outwhite ve T. Bottomore (Eds.), Oxford: Blackwell.
- Şimşek, M. E. (2014). *Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tarhan, A. B. (2010). *Türkiye’de Postmodernizmle Değişen Siyasetin Siyasal İktidara Yansımaları*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev.). Hülya Tufan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev.). Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Yıldırım, E. (2015). *Modernitenin Eleştirisi ve ‘Milliyetçi Söylem’ Bağlamında Milliyetçiliğe Yeniden Bakmak. Amme İdaresi Dergisi*, 48(1) (2015), 1-33.
- Yücedağ, İ. (2010). *Nilüfer Göle’de Batı-Dışı Modernliği Anlamak. E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3, 69-82.